

AMİSOS / AMISOS

Cilt/Volume 4, Sayı/Issue 7 (Aralık/December 2019), ss./pp. 148-161

ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230

Özgün Makale / Original Article

Geliş Tarihi/Received: 19. 02. 2018
Kabul Tarihi/Accepted: 26. 12. 2019

TACİTUS VE ESERLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

A REVIEW ABOUT TACITUS AND HIS WORKS

Bağış Alper KOVAN*

Öz

En önemli gümüş çağ tarih yazarlarından biri olan Tacitus'un hayatı, eserleri, siyasi görüşleri ve tarih boyunca eserlerine olan bakış açılarını göreceğiz. Ayrıca bu yazıda, Roma İmparatorluk döneminin ilk yüzyılında gelişen olayları sıkı bir cumhuriyet taraftarı olan Tacitus'un kendi görüşleriyle yazdığı *Annales* ve *Historiae* eserlerinin yanı sıra, Germen kavimlerinin kökenini anlattığı *De Origine et Situ Germanorum*, Britannia valiliği de yapmış Tacitus'un kayınpederi Romalı komutan Gnaeus Iulius Agricola'nın hayatını anlatan biyografi niteliğindeki *De vita et moribus Iulii Agricolae* ve hitabet sanatıyla ilgili *Dialogus de Oratoribus* eserleri üzerine yapılmış incelemeleri, eserlerin neden yazıldığını, edebi dilini ve yazarın kendi görüşlerini incelemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Tacitus, Erken Roma İmparatorluk Dönemi, Germania, Dört İmparator Yılı, Agricola

Abstract

In this essay we will examine the views of Tacitus, one of the most important silver age historians, on his life, works, political views and thoughts about him

* Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Tarihi Bölümü, Türkiye.

E-posta: bagis.kovan@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9462-1822>

throughout the history, in the first century of the Roman Empire, fanatical republican Tacitus wrote *Annales* and *Historiae* as his own views, besides them, we will try view to his work about the origins of Germanic tribes *De Origine et Situ Germanorum*, his biographical work *De vita et moribus Iulii Agricolae* which is about his father in law, Roman commander; Gnaeus Iulius Agricola's life, his work about the art of rhetoric *Dialogus de Oratoribus*. And we will also try examine the studies and reviews on his works, why these works are written, his literary language and his own opinions.

Keywords: Tacitus, Early years in Roman Empire, Germania, Year of the Four Emperors, Agricola

Giriş

Roma tarihinin en başarılı tarih yazarlarından biri olarak bilinen Tacitus, soylu bir ailenin çocuğu olarak MS 56-57'de Gallia Narbonensis'de doğmuştur. Eserlerinde kendi zamanı hakkında pek çok bilgi verse de kendi hayatı hakkında pek az şey paylaşır. İyi bir retorik eğitimi aldığını bildiğimiz Tacitus, siyasi yaşamına *Historiae* adlı eserinin başında bahsettiği gibi imparator Vespasianus'un desteğiyle başladığını, Titus döneminde geliştiğini ve Domitianus döneminde de daha ileriye taşındığını belirtir.¹ Kendi yaşamı hakkında bildiğimiz bir diğer önemli olay da ünlü Romalı komutan Agricola'nın kızı Iulia ile MS 77'de evlenmesidir.² Titus zamanında 81 ya da 82 yılında *quaestor*, daha sonra da 88 yılında *praetor* olur.³ 89'dan, kayınpederi Iulius Agricola'nın öldüğü 93 yılına kadar Hispiania Citerior, Britannia, Cappadocia gibi yerlerde lejyon komutanlığı yapmıştır.⁴ 97'de de *consul suffectus*⁵ olur. Ailesinde Roma senatosuna giren ilk kişidir. Plinius'un da mektuplarında yaptığı konuşmalarla ünlendiğine değindiği⁶ Tacitus'un edebi kariyeri, 98 yılında *De vita et moribus Iulii Agricolae* ve *De Origine et Situ Germanorum*'u yazarak başlamıştır. *Agricola*'da kayınpederi Romalı komutan Iulius Agricola'nın, zorbalığıyla bilinen Domitianus karşısında aldığı doğru kararlardan övgüyle bahseder. Ayrıca Britannia'nın coğrafi ve etnografik özelliklerine de değinir. *Germania*'da ise Germania'nın coğrafi sınırlarından söz edip bu bölgede yaşayan halkların neden saf bir ırk olarak kaldıklarını açıklar ve kanunlarından, geleneklerinden de bahseder. Tacitus bu eserde anlattığı yerleri görmemiştir, bu yüzden eserdeki bilgiler ikincil kaynaklara dayanmaktadır. Daha sonra ise büyük eserleri olan; 4 imparator yılını anlatıp Flavius hanedanlığının başa geçmesiyle biten *Historiae*'ı 105'de, *Historiae*'ın başında bahsettiği "Tanrısal Nerva'nın hükümdarlığı ile daha verimli ve daha cüretkâr konuların olduğu Traianus dönemini, hissetmek istediğini ve hissettiklerini söylemenin mümkün olduğu yaşlılık döneminin nadir huzurlu zamanlarına sakladım."⁷ dediği *Annales*'i 117'de yazmıştır. Tacitus'un Hadrianus'un imparatorluğuna dek yaşadığı belirtilse de ölüm tarihi tam olarak bilinmemekle beraber 120-125 arasında hayatını kaybettiği sanılmaktadır.

¹ Tac. *Hist.*, 1.1.

² Tac. *Agr.*, 9.

³ Syme, *Tacitus: vol. 1*, 1995, s. 65.

⁴ Syme 1995, 67-68.

⁵ Latince "vekil konsül"

⁶ Plin. Ep. 2.1

⁷ Tac. *Hist.* 1.1

Yazarın Metodu

Bir tarih yazarı olarak Tacitus, geçmişin kendisinin ve okuyucusunun öğrenebileceği anlaşılır bir model oluşturabileceğine inandı.⁸ Tacitus için tarih daima şimdiki zaman olmuştur; geçmiş zamanın şimdiki zamanı şekillendirdiğini düşünür. Tarih eserlerinde olayları tarih sırasına yıllık düzeni içinde anlatan Tacitus, bununla birlikte *excursus* yani konu dışı sözler, karakter betimlemeleri, söylevler kullanarak anlatımını zenginleştirmiştir. Tacitus, yazım dilinde kısa ama anlam yüklü, yoğun ifadeler kullanmıştır. Bu yüzden eserlerinin başka dillere çevrilmesi zor olabilir. Özellikle kısa ifadeler kullanması, “sessiz” anlamına gelen adı ile müsemma bir karakter olduğunu gösterir. Cumhuriyetçi kimliğini de eserlerine yansıtmıştır. Tacitus’un imparatorluğun karakteri ve politikasına dair güçlü görüşleri vardı, ama gerçekleri uydurduğu ya da örtbas ettiğine dair elimizde hiçbir kanıt yoktur. O açıkça okuduğu ve duyduğu şeyleri analiz etmeye çalışıyordu ve hatta eleştirel olmayan düşüncelere karşı uyarıyordu.⁹

Eserlerinde ahlâkçılık ve gerçekçilik birbiriyle çelişmez: suçların aktarılması ve damgalanması gerektiğini düşünür. Kötülüğü keskin bir şekilde kınaması ile kendi cazibesine çekme kabiliyeti arasındaki iç çatışmayı, sabit fikirlerle değil, hür irade ve açık sözlülüğü savunmak, Tacitus’un eserlerindeki özelliklerini ortaya koymaktadır. Özellikle hür irade konusunda Persius, Lucanus ve Iuvenalis de bu duruma birer örnek olarak Tacitus’la benzerlik göstermektedir. Edward Gibbon, Tacitus’u “tarihçilerin içinde en felsefi olanı diye nitelendirir.¹⁰ Tacitus’un araştırmaları kendi çağdaşlarıyla sınırlı değildi, Senato yasalarının tarihinin yanı sıra, Tacitus’un, kendisinden önce yazılar tarih eserlerini, hatıraları, biyografileri, otobiyografileri, mektupları, konuşmaları ve hatta ünlü yazarların ölüm döşeğinde yazdıklarını bile okuduğu ifade edilir. Bu arşiv araştırması özellikle *Annales*’ın ilk kitaplarında açıkça görülmektedir ve zamanın tarih yazımında önemli bir yenilik olmuş olabilir.¹¹ Ayrıca *Agricola* ve *Germania* eserlerinde Caesar’ın *Commentari: De Bello Gallico* eserinin etkisi de görülür. *Historiae* ve *Annales*’i karşılaştırdığımızda ise; *Annales*, *Historiae*’a göre daha az belâgatli ve akıcıyken, daha çok yoğun, sade ve esrarengizdir.¹² Ayrıca *Historiae* ile karşılaştırıldığına Tacitus’un *Annales*’de daha çok kaynak bildiriminde bulunduğu gözlemlenir. Bunun böyle olması da doğaldır, çünkü Tacitus *Annales*’de kendisinin tanık olmadığı bir zaman dilimini anlatmaktadır. Bu yüzden kullandığı kaynak sayısı, tanık olduğu bir dönemi anlattığı *Historiae* için kullandığı kaynaklardan daha çok olmak zorundadır.¹³

Tacitus’un yapısal özelliği başlangıcından olgunluk dönemine kadar açıkça izlenebilir. *Dialogus*’da kişisel görüş ve tercihlerinin sonucu olarak Cicero etkisi görürüz.¹⁴ Bir tarihçi olarak Tacitus’un eserlerinin dilinde Vergilius etkisinin hissedildiğine dair ifadeler de vardır. Vergilius vari kelimeleri ve ifadeleri, sıklıkla Tacitus’un klasik destan metnini ne kadar iyi bildiğini gösteriyor. Bu noktada Vergilius’un Tacitus için özel bir değeri vardır.¹⁵ Bu nedenle Tacitus’un eserlerinin hem Cicero hümanizmini hem de Vergilius’un destanındaki epik etkisini yansıttığı görülür.¹⁶ Ayrıca Tacitus, yaptığı her eserin başında, geleneksel Roma

⁸ Mellor 1999, 88.

⁹ Mellor 1995, 40

¹⁰ Gibbon 1776, 295.

¹¹ Mellor 1999, 89.

¹² Syme 1995, 340.

¹³ Duff 1960, 466.

¹⁴ Syme 1995, 340.

¹⁵ Syme 1995, 357.

¹⁶ Abbot 1997, 165.

erdemlerinin tehlikeli hâle geldiğini belirtmiştir. İmparatorlar, eski moda erdem örnekleri ile tehdit altında hissettiklerini ve despotların çağlara göre sahip oldukları canavar yaratıkların kendi etraflarını çevrelediğini belirtti. Sadece erdemli insanlara güvenmeyen imparatorlar değildi; ordu, mafyalar ve hatta birçok senatör, bozulmaz bir imparatorun görevinden korkuyordu. Galba'nın dürüstlüğü ve sadeliği, ordunun kendi ikramiyesini talep ettiği sırada çabucak çökmesine neden oldu. Tacitus, eski erdem çok övülmesine karşın, çok azının dönüşünü görmek için istekli olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte Tacitus, erdemliliğin, güç yoğunlaşmasıyla bozulabileceğini tam olarak anlamıştır; çünkü o, güç arzusunun evrensel bir tahrik olduğuna inanmaktadır.¹⁷

Tacitus'un Eserleri

Historiae:

İki ana eserinden ilki olan *Historiae*'da Tacitus, aynı zamanda kendi zamanı olan 4 imparator yılını ve Flavius hanedanını ele aldı. Bu eserini 109 yılında tamamlamıştı. Eserinin tamamının on dört kitaptan oluştuğu düşünülse de sadece dört kitap ve beşinci kitabın bir kısmı günümüze kalabilmiştir. Ama yine de Yunan ve Roma tarih yazımının tamamında sahip olduğumuz en ayrıntılı anlatıyı oluşturur. Günümüze ulaşan bölümlerinde Galba, Otho ve Vitellius arasındaki çekişmeleri ve bu iç karışıklık sonucunda yönetimi ele geçiren Vespasianus'un imparatorluğunun ilk zamanlarını anlatmıştır.¹⁸ Tacitus, bu eserin ön sözünde neden Flaviusların tarihini yazmanın hem makul hem de ilgi çekici olduğunu açıkça aktarır:

Eserimin başlangıcında ikinci kez Servius Galba ile Titus Vinius konsüllerdi. Zira Roma halkının icraatları eşsiz zarafeti ve özgürlüğüyle bilinirken, daha önceki dönemlerin birçok yazarı, şehrin kuruluşundan 820 yıl sonrasını işlediler: Actium yakınlarında savaşıldıktan ve bütün yetki bir adamda toplandıktan sonra araya "barış" dönemi girdi. Ama o büyük yeteneği olan adamlar yitip gitti, ilk olarak devlet adamlarının tıpkı yabancı devletlerdeki gibi cehaletinden ötürü, sonra da dalkavukluk arzusundan ya da tekrardan hükmedenlere karşı nefretlerinden ötürü hakikat pek çok yolla bozuldu. Böylece düşmanlar ve itaatkarlar arasında gelecek kuşaklar hiçe sayıldı. Ama yazarların hırsına kolaylıkla sırt dönersen, iftira ve kin güdenlere kulak verilir; bittabi dalkavukluğun aşağılık kölelik suçu ve kin, özgürlüğün yanlış görünmesine sebep oluyor. Bana göre Galba, Otho ve Vitellius ne iyiliği ne de adaletsizliği ile bilinir. Görevimizin Vespasianus tarafından başlatıldığını, Titus tarafından geliştirildiğini, Domitianus tarafından da daha ileriye taşındığını inkâr edemem. Ama sadakatin bozulmadığını inkâr edenlere ne sevgi ne de nefret olmaksızın bahsedilmelidir. Çünkü eğer ömrüm yeterse, Tanrısal Nerva'nın hükümdarlığı ile daha verimli ve daha cüretkâr konuların olduğu Traianus dönemini, hissetmek istediğini ve hissettiklerini söylemenin mümkün olduğu yaşlılık döneminin nadir huzurlu zamanlarına sakladım.¹⁹

Birinci kitapta; yaşlı imparator Galba, Piso'yu evlat edinir, lakin ikisi de çok geçmeden öldürülür. Roma'daki *praetor*lar, onu Nero'nun hükümdarlığında hayatta kalan Otho ile değiştirirler. Diğer taraftan German lejyonları ise kendi komutanı olan Vitellius'u

¹⁷ Mellor 1999, 97.

¹⁸ Demiriş 2006, 75.

¹⁹ Tac. *Hist.* 1.1.

imparator ilan etmiştir. İkinci kitapta; doğuda Vespasianus, Yahudi isyanını bastırmaya devam ediyor. Vitellius'un lejyonları, Otho'nun ordusuyla karşılaşacakları İtalya'ya doğru ilerler, Otho'yu yenilmesi ve ölümünden sonra Vitellius Roma'yı ele geçirir, Doğu lejyonları ise Vespasianus'u imparator ilan etmiş ve Tuna lejyonları ona katılmıştır. Üçüncü kitapta; Flavius ordusu, Kuzey İtalya'dan Roma'ya tüm İtalya'yı istila eder. Kitap Vitellius'un korkakça ölümüyle biter. Dördüncü kitapta Flavius egemenliği başlar. Vespasianus ve oğlu Titus Iudaea'da kalırken, Civilis liderliğindeki kuzey German kabilelerinin isyanında Galyalılara destek çağrısında bulunur. Kitap Yahudileri, tarihlerini ve geleneklerini düşmanca ve çok doğru olmayan bir tanımla açıyor ve isyancı Civilis'in yenilgisiyle bitiyor. *Historiae*'ın ilk kitaplarının hızı olağanüstüdür. Akıcı stil, hikâyenin hızla ilerlemesine katkıda bulunuyor ve dramatik vinyetler, karakter eskizleri ve edebi metinler orduların yürüyüşünü canlandırıyor. İç Savaş, kahramanlık eylemi veya beklenmedik bir erdem örneği ile zaman zaman hafifletilen kasvetli bir ton oluşturuyor. Sonuç olarak *Historiae*, olgun bir tarihçinin başyapıtıdır. Konuşmaların ve tartışmaların geleneksel yapısı içerisinde Tacitus, bireysel bir tarzın yanı sıra hızlı ve güçlü bir anlatım da hazırlamıştı. Ancak katkısı, stil ve yapısının ötesine geçiyor. Burada Tacitus, Roma devletinin siyasal kurumlarını analiz eder ve kendi imparatorluk ideolojisini sunar.²⁰ Eseri için Tacitus'a malzeme sağlayan kaynaklar öncelikle kendi araştırma, gözlem ve soruşturmaları, *acta diurna* ve Senato tutanakları olmuştur.²¹

Annales

Historiae eserinin ilk bölümünde ömrü yeterse Tanrısal Nerva'nın ve Traianus'un dönemlerini de yazacağını, bu işi yaşlılık yıllarına bıraktığını söyleyen Tacitus'un, *Historiae*'yi bitirdikten sonra geriye dönüş yaparak İ.S. 14-68 yıllarını anlatan *Annales*'ini yazdığını görmekteyiz. Tacitus, bu eserde Iulius-Claudius soyundan gelen imparatorların zamanını anlatmaktadır. Tacitus'un *Annales*'i ne zaman yazmaya başladığı ne zaman tamamladığı ve eserin ne zaman basıldığı konusu oldukça tartışılmıştır. Bir tarih belirlemesi yapılmaya çalışılmışsa da kesin bir tarihler belirlemek mümkün olmamıştır. Hieronymus'tan öğrendiğimize göre *Historiae* ve *Annales*, birlikte otuz kitaptan oluşmaktadır. Bu otuz kitabın kaçının *Historiae*, kaçının *Annales*'e ilişkin olduğu konusunda da uzmanlar ikiye ayrılmıştır. Bazı kaynaklara göre *Annales* on altı, *Historiae* on dört kitaptan oluşmaktadır, bazı kaynaklara göre ise, *Annales* on sekiz, *Historiae* on iki kitaptan oluşmaktadır²². Bu eserin ilk altı kitabının Tiberius'a, ikinci altılık bölümün de Caligula ve Claudius'a ayrıldığını göz önünde bulundurursak ve ardından Nero için ayrılan bölümün de altı kitaptan oluştuğu kabul edilirse, *Annales*'in on sekiz kitaptan oluştuğu düşüncesi daha doğru görünür.²³

Elyazmalarıyla günümüze dek ulaştığı kadarıyla *Annales*'in ilk dört kitabı eksiksiz olarak elimizde bulunmaktadır. Birinci ve ikinci kitaplar; Augustus'un ölümünün ardından Tiberius'un tahta çıkmasıyla başlar. Tuna ve Ren kıyısındaki lejyonlar isyan hâlinindedir. Lakin imparatorun evlatlığı Germanicus barışı sağlar. Ayrıca Tacitus, Germanialı önder Arminius ile Romalıların savaşından ve Germanialıların iç çekişmelerinden de bahseder. Germanicus doğuda hastalanır ve ölür. Piso'nun kendisini zehirlediği ileri sürülür. Tacitus, bu bölümde ayrıca Mısır'ın eski tarihinden ve tarihi yerlerinden de söz etmektedir. Üçüncü ve dördüncü kitaplar Germanicus'un cenazesi ile başlar, Germanicus'u zehirleyen Piso yargılanır. Seianus'un yükselişini, ve Drusus'un ölümünü aktarır. Tacitus bu bölümde Tiberius'un senatonun eski gücünü bir nebze de olsa geri kazandırmaya çalıştığından söz eder. Ayrıca

²⁰ Mellor 1999, 80-83.

²¹ Demiriş 2006, 75.

²² Yardley 2008, ii-xxvii.

²³ Demiriş 2002, 52-53.

Tacitus, bir tarihçinin ilk görevinin ne olduğu konusunda kendi görüşlerini aktarır. Beşinci kitaptan sadece kısa bir fragman kalmıştır. Seianus'un çöküşü kayıp sayfalarda gerçekleşir. Tiberius'un otoriter baskısı daha da artar, çeşitli kişilere suçlamalarda bulunur. Altıncı kitapta vatan hainliği ile ilgili iddialar artar. Buğday fiyatlarındaki artış nedeniyle birtakım ayaklanmalar gerçekleştiği aktarılır. Tiberius'un ölümüyle biter. Yedi ila onuncu kitaplar kayıptır; Caligula'nın kısa dönemini ve Claudius'un ilk yıllarını içerir. On bir ve on ikinci kitaplar; Claudius hükümdarlığını, imparatoriçe Messalina'ya kurulan komplo ve ölümünü, Nero'nun annesi olan Agrippina'nın yeni imparatoriçe olarak seçilmesini, Britannia'daki ayaklanmayı, Germania'daki bazı isyan girişimlerinin engellendiğini ve Claudius'un ölümünü içerir. On üç ve on dördüncü kitaplar; Nero'nun tahta çıkmasını, Partlarla olan savaşı, Nero'nun annesi Agrippina'nın öldürülüşünü, Octavia'nın sürgününü, Nero ve Poppaea'nın evliliğini, Asia eyaleti kentlerinden Laodicea ad Lycum'da (bugün Denizli yakınlarında Eski Hisar) meydana gelen depremle oluşan zararları Roma'dan hiçbir yardım almadan, kendi imkânlarıyla düzelttiklerini aktarır. On beş ve on altıncı kitaplarda; doğudaki savaştan, Roma'daki büyük yangından, Hıristiyanlara yapılan zulümlerden, Piso'ya karşı kurulan komplodan, Seneca'nın intiharından ve Thræsea ile Petronius'un ölümünden bahseder. On yedi ve on sekizinci kitaplar kayıptır; Nero rejiminin çöküşünü içerir.²⁴

Tacitus'un *Annales*'i yazarken hangi kaynakları nasıl kullandığı konusunda kesin bilgiler vermek çoğu zaman mümkün değildir. Bunun nedeni Tacitus'un kullandığı kaynaklardan yeterince söz etmemesi ve başvurduğu tarihçilerin eserlerinden çoğunun günümüze dek ulaşmamış olmasıdır.²⁵ Tacitus'un anlatımı yalnızca birtakım olayların tarih sırasına göre anlatılmasından ibaret değildir. Konu dışı sözlerle (*excursus*), karakter tasvirleriyle, söylevlerle anlatımını zenginleştirmiştir. Usher'e göre, Tacitus'u bu eserinde konu dışı sözlere yer vermeye iten şey özgürlük düşüncesi, özellikle de söz söyleme özgürlüğü düşüncesi olmuştur.²⁶ Tacitus eserinde karakter tasvirlerine de yer verir. Ünlü yurttaşlar, hatipler, komutanlar, ya da saray çevresinden soylu kişiler öldüklerinde, bu kişilerin ölüm haberlerini bildirirken karakterlerinden, elde ettikleri başarılarından ve soylarından söz eder. Tacitus'un anlatımını çeşitlilik katan bir diğer öge ise söylevlerdir. Tacitus'un *Annales*'inde verdiği konuşmalar; doğrudan konuşmalar ya da bir kişinin söylediklerinin aktarılması biçiminde dolaylı konuşmalar hâlinde, karışık olarak bulunmaktadır.²⁷ Bu eserde Tacitus'un tarafsızlığı da tartışmaya açık bir konudur, zira Tacitus'un Tiberius'a olan nefreti, eserde oldukça anlaşılır seviyededir. Bu durum onun eserini tarafsız bir gözle yazmasını engellemiş olabilir. Sonuç olarak Tacitus'un *Annales*'de doruk noktasına ulaştırdığı üslubu Gümüş Çağı edebiyatının izlerini taşımakla birlikte, onun kendi damgasını taşıyan nitelikleriyle özgürlük kazanmıştır. Eserindeki kısa ama güçlü ve yoğun anlam yüklü cümleler, onun üslubunu özgünleştirir niteliktedir.²⁸

Agricola

Tacitus'un kayınpederi olan Iulius Agricola'nın Britannia'daki üstün başarıları, savaş sahneleri ile taçlandırarak bu eserin genel konusunu oluşturuyordu. Bu eser Agricola'nın gençliğinden son yıllarına kadar yaptıklarını anlatır. Agricola'nın ilk yılları ile ana bölüm arasında Britannia'nın doğası ve tarihi üzerine bir *excursus* eklenmiştir. Eser, önsöz ile başlayıp, Agricola'nın ölümüyle biter.²⁹ Tacitus, Agricola'nın sadakatini ve dürüstlüğünü,

²⁴ Mellor 1999, 83-84.

²⁵ Demiriş 2002, 55.

²⁶ Usher 1997, 206.

²⁷ Usher 1997, 215.

²⁸ Demiriş 2002, 66.

²⁹ von Albrecht 1997, 1101-1102.

zorbalığıyla ünlenen imparator Domitianus karşısında aldığı doğru kararları övgü dolu bir dille gözler önüne serer ve bu eserini ancak Domitianus'un İ.S 96 yılında suikaste kurban gitmesinin ardından gelen rejim değişikliğinden sonra yayımlatabilir.

Domitianus döneminde sadık bir imparatorluk komutanı olan Iulius Agricola, Britannia'nın büyük kısmının fethi konusunda çok önemli bir komutan olmuştur. Britannia'daki görevinden önce Agricola'nın kariyerinin kısa bir öz geçmişi, adanın fethi ile ilgili bir anlatımla izlenir. Agricola'nın sadece not ve hatıralarından değil aynı zamanda Iulius Caesar'ın *Commentarii: De Bello Gallico*'sundan alınan coğrafi ve etnolojik bilgiler de vardır. İçerik, basit bir biyografinin sınırlarının ötesine geçecek kadar çeşitlidir, ancak anlatım biçimi ne olursa olsun biyografi türüyle özdeşleştirilir. Tacitus, nefret edilen İmparator Domitianus hükümünde bile olsa, Britannia'da Roma valisi ve ordunun komutanı olarak devlet meselelerine sadakat, dürüstlük ve yetki ile hareket ettiğini göstererek kayınpederinin karakterini yüceltir. Domitianus'un baskı altındaki rejiminin eleştirileri, işin sonucunda ortaya çıkıyor. Şehit unvanı almaksızın ölen Agricola'yı göstererek Tacitus, Domitianus döneminin rezaletini göstermeye çalıştı. Ayrıca Tacitus, Stoacı'ların intihar düşüncesinin devlete fayda sağlamayacağını ifade ederek kınadı. Tacitus, Agricola'nın ölümünün doğal nedenlerden mi yoksa Domitianus tarafından mı düzenlendiğine dair kesin bir açıklama yapmıyor, ancak Roma'da Agricola'nın İmparator'un emirleri üzerine zehirlendiğine dair söylentilerin dile getirildiğini söylüyordu.

Agricola, Tacitus için, despotizm altında bile, hizmetin ve doğru bir şekilde nasıl davranılabileceğinin bir örneğidir. Eserde yoğun bir despotizm karşıtlığı görülür. Tacitus, Domitianus'un despotizmine, dürüst bir subay, yüce bir komutan ve *mos maiorum*³⁰ geleneğine uygun olan Agricola'nın erdemleriyle karşı koyar. *Agricola* eseri çeşitli edebi türleri karıştırıyor. Bu, bir *laudatio funebris*³¹ ile birleştirilmiş ve tarihsel ve etnografik materyalleri olan bir biyografidir. Bu nedenle, kitapta farklı stillerde yazılan bölümler bulunmaktadır. Muhtemelen Tacitus'un retorik eğitiminden türetilen *exordium*,³² konuşmalar ve final bölümünde bariz Cicero etkisi görülmektedir. Anlatım ve etnografik bölümlerde ise iki tarihçinin modelini rol model olarak alır; Sallustius'un aykırılığını, artık kullanılmayan deyimlerini ve ağır başlılığını, Livius'un ise hitabet stilini, kapsamlılığını, akıcılığını ve dramatikliğini örnek almıştır.

Germania

Tacitus, Eskiçağda hayatta kalan tek saf etnografik monografi olan German kavimlerinin kökeni ve toprakları üzerine *Germania* eserini yazdı. Yüzyıllar boyunca tarihçiler, Germania bölgesinin coğrafyası, yerel gelenekleri, politik organizasyonlar ve çeşitli halkların dini inançları hakkında kitaplarında bu malzemeden yararlanmışlardır.³³

Bu eserin ilk bölümü Germania'nın coğrafyasını ve Germanların diğer ırklarla karıştırılmayan "saf bir ırk" olmasından bahseder. Ayrıca Germanların ulusal şarkılarını, "Ulysses" adındaki efsanesini, fiziksel görünüşlerini ve yetiştirdikleri ürünlerden, German yaşam tarzlarından, geleneklerinden savaş anlayışlarından, kullandıkları silahlardan, korkaklık ve yiğitlik anlayışlarından bahseder. Ayrıca Germanların yaşadıkları yerleri, evlilik kurumunu, yeme-içme kültürünü, içkiye ve kumara olan düşkünlüklerini aktarır. Kitabın ikinci bölümünde ise Suevi, Batavi, Semnones, Chatti, Gotones, Suiones, Aestii, Peucini ve

³⁰ Latince "ataların geleneği"

³¹ Latince "cenaze konuşmaları"

³² Latince "başlangıç"

³³ Mellor 1999, 79.

daha çok German kavimleri hakkında bilgiler vererek bu kavimleri teker teker birbirinden ayıran özelliklerini ele alır. Örneğin Chatti kavmini savaşa düşkün bir kavim olarak anlatırken, Aestii kavminin kehribar yetiştirmede ünlü olduklarından ve Semnones kavminin en eski ve en şanlı Germania kavmi olduğundan bahseder. Elimizde Tacitus'un Germania bölgesinde bulunduğu dair herhangi bir kanıt yoktur. Kitabındaki materyaller Caesar ve Yaşlı Plinius'un eserlerinin yanı sıra, askerlerden ve tüccarlardan edindiği bilgilere dayanıyordu. Tıpkı diğer eskiçağ yazarları gibi Tacitus da barbarlar hakkında genelleme yapmıştır. Germania eseri, Romalıları Germania coğrafyası ve halkları hakkında bilgilendirmek için yazılmış bir monografidir. Eski etnografyanın önemli bir işlevi, kendi toplumuyla bir kontrast sağlamak ve yazarın kendi devletini ve geleneklerini inceleyebileceği başka bir bakış açısı kazandırmaktı. Tacitus, Romalıları, gelecekte Germanların getireceği imparatorluğa yönelik tehdidi konusunda kesinlikle uyararak, asıl amacı, Germania'yı, karşılaştırma yoluyla Roma ahlâkını ve siyasi yaşamı eleştirmek için övmek değildi. Çağdaş Roma'nın ahlâksızlığına Tacitus'un öfke duyması, onu sonraki yapıtı *Historiae*'de Germanların yaşam biçimi daha methedici tanımlamalarla idealleştirmesine yol açtı, lakin bu idealleştirmenin yanı sıra, Germanların sarhoşluğunu, zulmünü ve tembelliklerini de anlatmayı ihmal etmemiştir. Bu eser ayrıca Germanların, Romalıların aksine önemli kararları toplu olarak karar veren siyasi özgürlüğünü vurguluyordu. Krallarının gücü ne mutlak ne de keyfiydi. Tacitus ayrıca geleceğe karşı ciddi bir uyarı da sunuyor: eğer Germanlar birleşecek olsaydı, Roma onlara karşı koyamayabilir diyor. Bu kadercilik değil, kuzey sınırında kampanya yürütmekte olan yeni imparator Traianus için bir meydan okumaydı. Tacitus, Traianus'u Iulius Caesar'ın agresif yayılmacı dış politikasına geri dönmeye çağırıyordu.

On beşinci yüzyılda tekrar keşfedilmesinin ardından, bazı Almanlar bu monografiyi soylu geçmiş ve ulusal bağımsızlıklarının bir doğrulaması olarak gördüler. Reformasyon sırasında, saf Almanlarla yozlaşmış Romalıları arasındaki kontrast, Alman reformcuların "Roma" yolsuzluğunun Hıristiyan Kilisesi'nden temizlemeye çalıştığı dini alana devredildi. Nazi döneminin propagandacıları, Germanları kadim ve say soy olarak gören Tacitus'un bu eserini, tıpkı Richard Wagner'ın "Siegfried" eseri gibi, Almanların "üstün ırk" anlayışı için kahramanca birer prototipi olarak gördüler.³⁴ Enea Silvio Piccolomini'nin ifadesiyle; "Cornelius Tacitus tarafından verilen Almanya'nın tanıtımı, diğer eskiçağ yazarlarından daha vahşiydi."³⁵ İkinci Dünya Savaşı'na baktığımızda, büyük İtalyan Yahudi tarihçisi Arnaldo Momigliano, *Germania*'nın şimdiye kadar yazılmış en tehlikeli kitaplar arasında olduğuna karar verdi. Bu durum modern zamanda'da Christopher Krebs'in *Germania* eseri hakkında yazdığı *A Most Dangerous Book: Tacitus' Germania from the Roman Empire to the Third Reich* kitabının da isim kaynağı olmuştur.

Dialogus de Oratoribus

Tacitus'un bu eseri, imparatorluk dönemi hitabet sanatının tasviri niteliğindedir, ama cumhuriyet dönemi hitabetiyle karşılaştırarak bunu yapar.³⁶ Diyalog, bir tür olarak Cicerocu geleneğin devamı niteliğindedir. Tacitus'da Cicero'nun diyalog eserlerinden esinlenerek bu eserini yazdığı barizdir. Bu eser, tarz olarak Tacitus'un diğer eserlerinden farklı bir yerdedir; kronolojik değil, edebi bir eser niteliğindedir. Tacitus'un bir hatipten tarihçiye dönüşmesi yapısal bir süreçti. Örneğin *Agricola* eserine hem kronolojik hem de edebi bir tür olarak

³⁴ Mellor 1999, 79-80.

³⁵ Krebs 2011, part 3, 66-67.

³⁶ Rosillo-Lopez 2017, 231.

bakılabilirirdi.³⁷ Ne zaman yazıldığı kesin olmamakla birlikte Tacitus'un bu eseri *Agricola* ve *Germania*'dan sonra kaleme aldığı tahmin edilmektedir.³⁸ Pek çok yönden diğer eserlerden farklı olduğu için özgünlüğü tartışmalıdır. Bu farklılığın nedeni belki de hitabet sanatıyla ilgili olmasındandır. Yazar öncelikle temasını belirler; hitabet sanatının gerilemesinin nedenlerinden bahseder, ardından diyalogunda bulunan kişileri ve onlara hakemlik yapacak Iulius Secundus'u tanıtır. Sonra diyalog başlar: Her şeyden önce iki karşıt konuşma vardır; coşkulu bir hatip olan M. Aper mesleğini savunur, düşünceli bir şair olan Curiatius Maternus ise derin düşüncelerle dolu yaşam biçimini destekler. Sonra da Vipstanus Messalla, tartışmaya eski ve yeni hatiplik arasındaki zıtlığa çevirir. Aper hitabetti yeniliği savunduktan sonra, Maternus, Messalla'yı geleneksel hitabeti savunmak için değil, hitabet sanatının gerilemesini açıklamak için çağırıyor. Aper'e karşı kısa bir açıklama yaptıktan sonra, Messalla tekrar konuya dönmek ister. Modern eğitime eleştiri getirir ve Cicerocu hitabet geleneğini överek çok yönlü eğitim idealini över. Maternus tarafından bu konuşmanın tamamlanması istendiğinde, forumdaki konuşmacının geleneksel pratik eğitimini, modern retorik öğretmenleri tarafından geliştirilen gerçekçi olmayan okul egzersizleriyle karşılaştırır. Sonuç olarak, ev sahipliği yapan Maternus, cumhuriyet kurumlarının siyasi ve adli konuşmalarının geliştirilmesine verdiği önemi ortaya koyuyor. Lakin 'ideal' siyasi koşulların sözlü olarak ortadan kaldırdığı görülüyor. Diyalog türü kaderine boyun eğmiş bir şekilde solup gidiyordu. Diyalogun yapısı oldukça zengin; gerçek bir konuşmada olduğu gibi kademeli değişimler vardır. Bu konuda sınırlı perspektifi giderek büyüyen *Historiae* eserinin ilk üç kitabı ile karşılaştırılabilir. Ustaca yorumu, ironik olarak yorumlansa bile oldukça üstündür. Diyalogun yapısı için Cicero'nun açıklığından çok uzakta olduğunu da gösterir.³⁹

Eserleri Hakkındaki Tartışmalar

Erken İmparatorluk Dönemi'nin en önemli tarihçilerinden olan Tacitus, aynı zamanda en tartışmalı tarih yazarları arasında da yer alır. Bir tarih yazarına yöneltilen en birincil eleştiri; ele aldığı tarihi olayları tarafsız bir gözle mi yazdığı, yoksa ön yargılarının etkisinde kalıp yanlış mı aktardığı konusundadır. Bu durum Tacitus için de geçerlidir. Bir tarih yazarı olarak Tacitus'a yöneltilen eleştirilerin başında onun, her ne kadar kendisi kızmadan ve taraf tutmadan yazacağını söylemişse de bunu gerçekleştiremediği yönünde eleştiriler vardır.⁴⁰ Bilimsellik açısından Tacitus, Livius ile Polybios arasında yer almaktadır. Livius kadar dikkatsiz olmadığı, ama Polybios'un ılımlı tarafsızlığına da ulaşamadığı, ayrıca imparatorluğa karşı olumsuz tutumu ve üslubunun dramatik özelliği nedeniyle Polybios'tan daha az güvenilir olduğu söylenir.⁴¹ Tacitus'a tarafsız olmadığı konusunda yöneltilen eleştiriler⁴² onun imparatorları, özellikle de Tiberius'u ele alış tarzından kaynaklanır. Tiberius'un Tacitus tarafından çizilen portresi; iki yüzlü, kurnaz, adaletsiz, acımasız bir tiran portresidir. Hatta Tacitus ona karşı olarak Germanicus'a genç, erdemli ve yanlış olmayan bir tasvir çizer. Bu yüzden Reid gibi, Laistner gibi pek çok uzman, Tacitus'un *principatus*a karşı ön yargılı olmasından dolayı dikkatle okunması gerektiğini söyler.⁴³

Tacitus'a yönlendirilen eleştirilerin bir diğeri, konu olarak dar bir çerçevede kalmış olduğu yönündedir. İmparatorlar, saray ve entrikaları, yönetici sınıf ve soylular onun başlıca ilgi alanı olmuştur. Mali ve genel yönetim ile ilgili konular, zamanın sorun ve

³⁷ von Albrecht 1997, 1105.

³⁸ von Albrecht 1997, 1102.

³⁹ von Albrecht 1997, 1102-1103.

⁴⁰ Demiriş 2002, 84.

⁴¹ Demiriş 2002, 82-83.

⁴² Demiriş 2002, 84.

⁴³ Demiriş 2002, 84.

koşulları üzerinde pek durmadığı söylenir. Bir diğer eleştirildiği konu ise eserlerinde hukuk, siyaset ve savaş gibi konularda teknik terimlerin yetersiz oluşudur. Theodor Mommsen, onun için “Tacitus askeri bir çağda tarihçilerin en askeri olmayanıdır.” demiştir.⁴⁴ Tacitus’a yönlendirilen en olumlu eleştirilerden biri, karakterleri en ince ayrıntısına kadar çizmede rakipsiz olduğu yönündedir. Karakterleri tasvir etmede olağanüstü bir yeteneğe sahiptir.⁴⁵ Hıristiyanlar’a ve Yahudiler’e karşı takındığı tutum nedeniyle *Annales*’ine yaklaşık on dört yüzyıl hemen hemen hiç değer verilmeyen Tacitus, Rönesans’a kadar Livius’tan daha az ilgi görmüştür. Daha sonraları ise Rönesans’tan Amerikan ve Fransız Devrimlerine kadar Avrupalı ve Amerikalı düşünürler, batılı entelektüel geleneği şekillendirmede Tacitus’un merkezi bir rolü olduğu görüşünü savunmuştur. Onaltıncı yüzyıl İtalya’sında Tacitus’un eserleri, tiranların yönetimi altındaki mahkemelerde nasıl başarılı olabileceğini öğrenmek için okundu ve sözleri saray mensupları için el kitaplarında toplandı. Siyasal düzeyde Tacitus, zorbaların düşmanı olarak görüldü; İngiltere kralı I. James ve İspanya kralı II. Phillip’de memnuniyetsizlik yarattığı kadar, Montaigne, John Milton, John Adams ve Thomas Jefferson gibi isimlerin bir hayli ilgisini çekmişti. Fakat onun görüşleri daha karmaşıktı. Roma İmparatorluğu’nun en büyük çağındaki bu insanın siyasi ve ahlâki kaderinin acı ve ironik değerlendirmesi, kendisini insan doğasının karanlık tarafında bir tarihçi olarak damgaladı. İnsan acısının kaçınılmaz olduğunu ve erdemın hâkim olamayacağını anladı. Belki de bu yüzden Gibbon onu “Tarihçilerin en felsefi olanı” olarak adlandırmıştı.⁴⁶

On sekizinci yüzyılda, *Annales* eserinin güvenilirliği hakkında yazılmış en az beş deneme olduğu bilinir; bunların ilki Voltaire’e aittir.⁴⁷ Voltaire, Tacitus’u genel olarak eleştirerek, Tacitus’un medeniyet tarihine bir arka plan sağlamak için standartlara uymadığını söylemişti.⁴⁸ 1878 yılında ise John Wilson Ross, *Annales*’ın tamamının İtalyan alim Poggio Bracciolini tarafından yanlış kopyalanmış olduğunu ileri sürdü.⁴⁹ Ancak Bracciolini, 1425’te Almanya’da Hersfeld Abbey’de üç küçük eser keşfederken, Zanobi da Strada (1361’de öldü), muhtemelen daha önce bir süre için yaşadığı Monte Cassino’da *Annales*’in 11-16. kitaplarını keşfetmişti.⁵⁰ Daha sonra *Annales*’in 1-6. Kitapları, 1508 yılında Almanya’daki Corvey Abbey’de keşfedildi ve ilk kez 1515’te Roma’da yayımlandı.⁵¹ *Germania* eseri ise, günümüzde de birçok yazar tarafından çeşitli spekülasyonlarla incelenmiştir. Stanford Üniversitesi’nin Klasik Filoloji bölümünden bir akademisyen olan Christopher B. Krebs, Tacitus’un *Germania* eseri hakkında yazdığı *A Most Dangerous Book: Tacitus’ Germania from the Roman Empire to the Third Reich* adlı esrarengiz kitabında bu eserin tarihte Alman milliyetçiliğinin doğuşunda ve tarihsel gelişiminde önemli bir payı olduğu düşünür. Örnek verecek olursak Reform hareketlerinde Luther ve takipçileri Roma kilisesinin yetkilerini Tacitus’un bu eserini kaynak olarak göstererek eski German kavimlerinin kahramanlıkları, özgürlükleri ve ahlâkına dayanarak reddettiğini belirtir. Krebs, yine Tacitus’un özellikle Nazi Almanyası ideolojisini de etkilediğinden bahseder; Nazilerin Almanları “übermensch”; yani “üstün ırk” olarak görmeleri konusunun bu eserden kaynaklanabileceği üzerinde durur. Eserinde Heinrich Himmler’in *Germania* eserine özel bir ilgisi olduğunu belirtmiştir, bulduğu eski el yazmalarından Germanların kökenlerini araştırmıştır. 1924’te genç Heinrich Himmler, tren gezisi sırasında *Germania*’yı okumuştur. Günlüğüne bu eser hakkında "atalarımızın yüceliğini, saflığı ve asaletin görkemli imajını" uyandırdığını yazmıştı. O, "işte böyle yeniden

⁴⁴ Demiriş 2002, 89.

⁴⁵ Demiriş 2002, 84-90.

⁴⁶ Mellor 1999, 108-109., Gibbon, 1776, cilt I, 295.

⁴⁷ Mendell 1957, 219.

⁴⁸ Momigliano; Di Donanto 1992, 127.

⁴⁹ Ross 2004, 21-37.

⁵⁰ Conte 1999, 543.

⁵¹ Conte 1999, 543.

başlayacağız" sözleriyle "en azından aramızdan bazıları" sözlerini ekledi. Hatta Nazi Partisi 1936'da Nuremberg'de Tacitus alıntlarıyla "Germen Odası" adıyla bir kongre bile düzenlemişti. Hatta girişinde Führer'e atfedilen bir ilke okunmuştur: "Alman gençliği bilecek ki; erkekçe sadakat eski Germanların bir erdemiydi ve yeni devlet bu erdem üzerine kurulmuştur."⁵² Lakin parşömenlerden eski "Almanya"nın anlaşılabilirliğini sembolize ettiği görülmüştür. Çünkü Tacitus, hiçbir zaman Ren nehrinin ötesinde bulunmamıştır. Bu yüzden *Germania*'da anlattıkları daha çok duydukları ya da okuduklarından kaynaklıdır. Lakin buna rağmen Tacitus'un *Germania* eseri neredeyse Nasyonal Sosyalistlerin İncili niteliğini almıştır. Hatta bu kitaptan, antropolojik bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır. Buradan Krebs'in kitabın isminin neden "A Most Dangerous Book" olduğunu da anlayabiliriz. Ama Krebs, kendi ifadesiyle şunu da ekliyor; "Tacitus en tehlikeli kitabı yazmadı, okuyucuları öyle yaptı."⁵³ Buna benzer bir görüşü de öncesinde A. J. Woodman'ın *Tacitus Reviewed* eserinde görürüz; Woodman, kitabında Alan Bullock'un yazdığı Hitler biyografisi olan *Hitler: A Study in Tyranny* eserinde, özellikle Joseph Goebbels'in Alman ırkının üstün olduğunu kanıtlamak için antik kaynakları propaganda aracı olarak kullandığından bahseder ve kaynakların en önemlisinin de Tacitus'un *Germania*'sı olduğunu belirtir.⁵⁴

Ronald Mellor'un ifadesine göre de Tacitus'un yazılarında, bildirilen olgular ile okuyucunun anlatımdan aldığı izlenim arasında ara sıra çelişkiler vardır. Yazar, her ne kadar cumhuriyetçi bir kimliğe sahip olsa da imparatorluk döneminin, cumhuriyet dönemindeki zorba yöneticiler ve vergi tahsildarlarına göre daha iyi durumda olduğunu belirtebilir, lakin bu imparatorluk dönemi zorbalığının ve zulmünün egemen baskısı altında örtülü bir demektir.⁵⁵ Keza Roma, edebiyatı ve tarih yazımını tarih boyunca siyasi bir araç olarak kullanmıştır. Tacitus da cumhuriyete sempati duymakla birlikte, genel ahlâkın bozulmasının ve Roma egemenliğinin ezici bir şekilde genişlemesinin sonucunda cumhuriyetin bir daha kurulamayacak biçimde yıkıldığını ve bu durumda imparatorluğun zorunlu bir yönetim biçimi olduğunu içtenlikle kabul ediyordu.⁵⁶ Belki de bu cumhuriyetçi görüşlerini eserlerinde oldukça sıkı bir şekilde savunmanın sansür ve diğer pek çok cezayı kendisine getireceği görüşündeydi. Kendisi hakkında bir diğer ilginç bilgi ise "Annales"ın 15. kitabının 44. bölümünde Hz. İsa'nın imparator Tiberius döneminde İudea valisi Pontius Pilatus'un emriyle infaz edilisinden kısaca bahsetmesidir. Bu, Hıristiyanlık tarihçileri tarafından İncil dışındaki bir metinde Hz İsa'ya yapılmış ilk ve en önemli atıf olarak görülmektedir.

Tacitus'un eserlerinde amacının en olduğuna gelirse, bir tarih yazarı olarak genel anlamda amacının ahlâk dersi vermek olduğunun söyleyebiliriz. Ona göre tarihin amacı genel ahlâkın iyileştirilmesine yardımcı olmaktır. Bir tarih yazarı olarak kendisine pek çok eleştiriler yöneltilen Tacitus, üstün Latincesiyle çizdiği unutulmaz portreler nedeniyle bir sanatçı olarak ölümsüzleşmiştir. Ona ayrıca, bütün karamsarlığına rağmen, en kötü durumlarda bile cesaretini ve dürüstlüğüne yitirmeyen insanın değerine ve erdemine olan inancından dolayı da büyük değer verilir. Bu yüzden Tacitus'u hümanist bir yazar olarak değerlendirebiliriz.⁵⁷

⁵² Krebs 2011 part 8, 189-190.

⁵³ Krebs 2011 part 8, 205-206.

⁵⁴ Bullock 1964, 1964.

⁵⁵ Mellor 1999, 93.

⁵⁶ Demiriş 2002, 72.

⁵⁷ Demiriş 2002, 89-90

Sonuç

İmparatorluk dönemi Roma'sının en önemli tarih yazarlarından olan Tacitus, her ne kadar imparatorluk baskısı hissetmesine rağmen, cumhuriyetçi yanını eserlerinde her zaman okuyucusuna hissettirmiştir. Madame de Stael'in ifadesiyle Tacitus, "ruhunda cumhuriyetçi duygulardan doğan bir nefretten muzdarip" bir adamdır. Açıkça şunu söylemek gerekir ki; bir cumhuriyetçi olmak için yanlış bir zamanda doğmuştur. Tacitus, tarih eserlerinde kullandığı kaynaklardan yeterince söz etmemekle birlikte, kaynak bildiriminin *Annales* eserinde *Historiae*'a oranla daha fazla olduğunu görmekteyiz. Tacitus, *Annales* eseri için kaynak olarak Yaşlı Plinius'un *Bellum Germanicum*'unu, Nero'nun annesi Agripina'nın anılarını, *Acta Diurna*'yı, Tiberius'un senatoya yazdığı mektupları ve söylevlerini, tarih yazarı olarak da Velleius Paterculus, Servilius Nonianus, Aufidius Bassus, Cluvius Rufus ve Fabius Rusticus'un eserlerini kullanmıştır. Kaynaklar bakımından kuşkuya düştüğü konularda kesin ifadeler kullanmaktan kaçınmıştır. Bir tarih yazarı olarak tarafsız olma konusunda çok çaba harcamakla birlikte, kendi yaşadıkları sebebiyle duygularının etkisi altında kalarak imparatorluğun oldukça karamsar bir tablosunu çizmiştir. Doğaldır ki bu durum, gerçekleri farklı bir şekilde göstermesine sebep olmuş olabilir. Özellikle daha önce de bahsettiğimiz gibi *Annales*'te Tiberius'u ele alışı nedeniyle, bir tarihçide bulunması gereken temel özelliklerden tarafsızlığın Tacitus'ta bulunmadığı konusunda oldukça tartışılmıştır. İdari ve mali konular üstünde pek durmayan Tacitus'u daha çok, olayların ve davranışların arkasında saklı insan ruhunun kötü yönlerini ortaya çıkarmak ilgilendirmiştir.⁵⁸ Şüphesiz ki Tacitus, her şeye rağmen en açık sözlü tarih yazarı olarak Roma literatüründe yerini almıştır. Bir eskiçağ tarih yazarı olarak dairesel tarih kuramını benimsemiştir. Onun için önemli olan, içinde yaşadığı zaman dilimiydi. Yaratıcı bir tarih görüşü yanlısı olan Tacitus, gelecek kuşaklara erdemli olmak açısından örnek oluşturacak davranışların kendi zamanında da var olabileceğini düşünüyordu. Tarihin amacının yetişen kuşaklara erdemli ve kötü davranış örnekleri sunarak bunlar arasındaki ayrımı ortaya koymak yoluyla genel ahlâkın gelişmesine yardım etmek, kısacası ahlâk dersi vermek olduğu görüşündeydi. Sonuç olarak Tacitus, ahlâki bir amaç güttüğü tarih yazımında insanı ve üstün değerlerini ön planda tutarak edebi bir dille eserler vermiş hümanist bir eskiçağ tarihçisidir.⁵⁹

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar:

Tac. *Hist.*: Cornelius Tacitus, "Historiae", Charles Dennis Fisher, Ed., Clarendon Press. Oxford. 1911.

Tac. *Ann.*: Cornelius Tacitus, "Annales ab Excessu Divi Augusti", Charles Dennis Fisher, Ed., Clarendon Press. Oxford. 1911.

Tac. *Ger.*: Cornelius Tacitus, "De Originine et Situ Germanorum: Germania", (Lat. çev: Mine Hatapkapulu), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2006.

⁵⁸ Demiriş 2006, 76.

⁵⁹ Demiriş 2002, 93-95.

Tac. *Agr.*: Cornelius Tacitus, “De Vita Iulii Agricolae”, Henry Furneaux, Ed., Clarendon Press. Oxford. 1900.

Tac. *Dial.*: Cornelius Tacitus, “Dialogus de Oratoribus”, Henry Furneaux, Ed., Clarendon Press. Oxford. 1900.

Plin. *Ep.*: Plinius, “Epistulae”, trans. by J.B. Firth, 1900.

Modern Literatür:

Abbot, J. 1997, “Roman Deceit: Dolus in Latin Literature and Roman Society -- Chapter Five: The Suspicious Society of Tacitus’ *Historiae* and *Annales*”, Emory University, Atlanta.

Ash, Rhiannon (Edited), 2012, *Oxford Readings in Classical Studies: Tacitus*, Oxford University Press, Oxford.

Bullock, A. 1964, *Hitler: A Study in Tyranny*, Harper & Row.

Conte, G.B. 1999, *Latin Literature: A History*, (trans by Joseph B. Solobow), revised by Don P. Fowler, Glen W. Most, Johns Hopkins University Press.

Demiriş, B. 2006, *Roma Yazınında Tarih Yazıcılığı*, Ege Yayınları, İstanbul.

Demiriş, B. 2002, *Tacitus / Annales'te Beliren Tarihçiliği ve Hümanizmi*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Duff, J.W. 1960, *A Literary History of Rome in the Silver Age: From Tiberius to Hadrian*, Ernest Benn Limited, London.

Gibbon, E. 1993, *The Decline and Fall of The Roman Empire*, Penguin Classics, London.

Krebs, C.B. 2011, *A Most Dangerous Book: Tacitus’ Germania from the Roman Empire to the Third Reich*, W. W. Norton & Company, New York-London.

Mellor, R. 1994, *Tacitus*, Routledge, London.

Mellor, R. 1999, *The Roman Historians*, Routledge, London-New York.

Mendell, C.W. 1957, *Tacitus: The Man And His Work*, Yale University Press/Oxford University Press.

Momigliano, A.-Di Donato, R. 1992, *The Classical Foundations of Modern Historiography*, University of California Press.

Rosillo-Lopez, C. 2017, *Political Communication in the Roman World*, Brill, Boston.

Ross, J.W. 2004, *Tacitus and Bracciolini: The Annals Forged In The XVth Century*, Kessinger Publishing.

Syme, R. 1958, *Tacitus vol. 1*, Oxford, Oxford University Press.

Syme, R. 1958, *Tacitus vol. 2*, Oxford, Oxford University Press.

Syme, R. 1970, *Ten Studies in Tacitus*, Clarendon Press, Oxford.

Strunk, T.E. 2016, *History after Liberty: Tacitus on Tyrants, Sycophants and Republicans*, University of Michigan Press and Arbor.

Usher, S. 1997, *The Historians of Greece and Rome*, Bristol Classical Press, London.

von Albrecht, M. 1997, *A History of Roman Literature: from Livius Andronicus to Boethius*, E.J. Brill, New York.

Woodman, A.J. 1998, *Tacitus Reviewed*, Oxford University Press, Oxford.

Yardley, J. 2008, *The Annals: The Reign of Tiberius, Claudius and Nero*, Oxford University Press, Oxford.